

Vore folkevolde

med særligt hensyn til Trældiget.

Af fhv. Højskoleforstander Søren Alkærsig, Bjært.

Gennem vor historie og vore sagn har vi alle fra vor barndom hørt om *Danevirke*, og vi har, de fleste af os, hørt og læst om dette folkeværn mange gange siden. Og vi har vel også ment, at et sådant værk måtte være helt enestående, i alt fald i Danmark.

Imidlertid vil det dog næppe overraske nogen, at sådan er det ikke. *Danevirke* har sine forgængere både hjemme og ude: i Tyskland, Frankrig og England, især det sidste sted, hvor der har stået kampe mellem så mange folkeslag.¹

Men da den danske konge *Godfred* i året 808 byggede den første vold „fra hav til hav“ som værn mod Karl d. store og hans Franker, behøvede han dog ikke at gå til fremmede lande for at finde forbilleder. Vi havde dem herhjemme, og om gamle folks udsagn ellers passer (traditionen går tilbage til slutningen af 18. årh.), så var i hvert fald én af dem, *Trældiget*, ikke så lidt længere end både *Godfreds* vold og det senere *Danevirke*. Dengang har disse volde endnu været vel bevarede og kendt af alle, kun omkring 300 år gamle.

¹ Om „Offas dige“ og andre gamle virker i England se *Vilh. la Cour*: *Danevirke og kampene paa vor sydgrænse* s. 60.

Det er om disse vore ældste folkeværn, og især da om et af dem, jeg her vil fortælle. For 25 år siden undersøgte jeg dem alle på to nær og fulgte dem, sålangt de kunde spores; det var ved at høre et foredrag af arkæologen, direktør *Sofus Müller*, at jeg fik lyst dertil. Meget får man ikke at vide ved en sådan undersøgelse, og det er desværre alt i alt såre lidt, vi *ved*, men en del kan sluttes ad omveje, kun at disse slutninger drages forsigtigt nok.

Først skal vi da ganske kort se, hvad vi har tilbage af disse volde, og vi kan begynde sydfra med:

1. *Olgerdiget*, $\frac{1}{2}$ mil s. f. *Tinglev* (et par mil n. f. Flensborg), nu vistnok helt ødelagt af jærnbanen. Endnu 1840, da *Worsåe* så det (Årb. f. nord. oldkyndighed), gik det i en længde af 1000 al. fra *Bjerndrup å* til en mose og afskar derved en trekant, indenfor hvilken man havde volden foran sig og mosen og åen i ryggen.

2. *Trældiget*, også kaldet Alverdensdiget. For 25 år siden kunde det let spores fra noget ø. f. *Andst* (begyndte lige ved landevejen), ned efter *Gejsing* skov, over *Hundsholt* og næsten til *Jordrup*, vel 10 km. Der var store afbrydelser ganske vist, og de fleste steder sås kun en svag højning i marken, ligesom ogsaa mulden, hvor den var fremme, havde en lysere farve. Det bedst bevarede var stykket fra *Hundsholt* op efter *Jordrup Kirke*. I 1840 så *Worsåe* det (Årb. f. nord. oldkyndighed 1840—41) og beskriver det ved *Andst* som $3\frac{1}{2}$ al. højt, gående derfra mod s. ø.; sikkert har det gået til *Nagbøl*, til en arm af *Kongeåen*, med eng omkring. Endvidere siger han, at det efter gamle folks fortælling har været at spore i al fald til *Egtved* — han har talt med en 80 årig mand, som

husker det — sagtens til den gren af Vejle å, -som løber syd om byen. Et værn altså på 3 miles længde, løbende temmelig nøjagtig i syd—nordlig retning. Det er dog ikke givet, at det har været sammenhængende på hele linjen.

3. *Bardediget* ved *Barde*, 2 mil v. f. *Herning*, noget n. f. Ringkøbingvejen. Det har en længde af 1000 al. og går fra *Abild å* til *Vorgod å*, med deres forening bag sig. Var endnu for 25 år siden ret vel bevaret $1\frac{1}{2}$ — $2\frac{1}{2}$ al. højt.

4. *Fandens* dige i *Ikast*, ubetydelige rester. Kan mulig være en vejspærring (se senere) på Horsens-Holstebro-vejen, som i gamle dage gik gennem hele sognet.

5. *Rammedige* går i s. v.—n. ø. mellem *Ramme* og *Dybe* sogne og skal have gået fra havet til *Lem-Vig*, men det kan ikke vides, om dette er en virkelig tradition eller en (ret nærliggende) gætning. Det var for 25 år siden det bedst bevarede af disse værn, flere steder 3 al. højt. Er også afsat på generalstabens kort.

De hidtil nævnte er vest- og midtjydske. Tilbage har vi: 6. *Dandiget* i *Asferg*, det eneste i Østjylland, v. Hobrovejen 2 Mil fra *Randers*. Det afskærer en bue af *Kåt Bæk*, er 2000 al. langt, og var for 25 år siden $1\frac{1}{2}$ —3 al. højt.

Foruden disse virkelige oldtidsværker kan nævnes enkelte andre, som nok synes at ligne dem, men som alligevel er 6—700 år yngre. De vedkommer os altså ikke her, men det kan dog nævnes, at man kalder dem vejspærringer og henfører dem til den tidlige middelalder. De ligger også helt anderledes, og har, i modsætning til oldtidsvoldene, grav foran eller har haft.

1. *Margrethediget* i Ø. Nykirke, afsat på generalstabens kort. Har spærret Kolding-Viborgvejen et par km. n. ø. for kirken.

2. *Kongsnapdiget* i *Torning*. Har spærret Kolding-Viborgvejen. før Skivevejen gik fra.

3. En vold noget nordligere, som har spærret Kolding-Viborgvejen, hvor den gik over Tange å.

Disse volde kan der have været anvendelse for i bondeoprøret under Knud d. hellige, i borgerkrigen 1134—57, i Niels Ebbesens dage og i de senere bondeoprør, f. eks. under Kristoffer af Bajern 1441.

Vi vil imidlertid her holde os til oldtidsværkerne. Og vi kunde jo ønske svar på flere spørgsmål; i hvilken *hensigt* er de bygget? og dertil kan straks svares: *til forsvar*. Dernæst og vigtigere: *tiden og af hvem?* Og dette er vanskeligt og tilsyneladende umuligt at svare på. Men slige spørgsmål har så ofte syntes ørkesløse, og dog kom der svar tilsidst, om end tit ad sære veje. Og er der noget, der kan holde interessen og spørgsmålene levende, så synes det mig at være de gåder, *vor oldtid* stiller os. Vi får af og til en lille stump at vide, nok til ikke at blive trætte, men ofte, meget ofte, må der gættes fejl, før det rigtige findes, men da var også fejlene nødvendige for at nå målet.

At også det, her skal siges, må indeholde sådanne fejl, er vistnok givet. Men det væsentlige vil dog nok være rigtigt og vil give noget i retning af et svar på *denne* gåde fra vor oldtid.

Først vil vi da dele disse volde i to dele:

1. *Olgerdiget, Bardediget, Dandiget og Fandens dige*, der alle (for det sidstes vedkommende dog med

forbehold) afspærrer et mindre område på 10—40 tdr. land, hvortil egnens befolkning har kunnet trække sig tilbage, når fjender nærmede sig. Af dem må der have været flere, sandsynligvis mange. De er beslægtet med middelalderens *bondeborge*, der tjente i samme hensigt: *Gamleborg* på Bornholm, *Pedersborg* v. Sorø, *Klejtrupvolde* v. Hobro og *Sjørringvolde* i Thy¹. Disse kortere volde er altså et *lokalt* fænomen; den største interesse knytter sig til de længere volde:

2. *Rammedige* og *Trældige*, til hvis rejsning der må knytte sig betydningsfulde folkehistoriske begivenheder, hvilke det nu end kan være. De er, både på grund heraf og på grund af deres størrelse, *de egentlige forgængere* for Godfreds vold og Danevirke, men det er sikkert til *Trældiget*, at den største interesse knytter sig, og det bliver fra nu af det alene, vi kommer til at tale om.

Og først da dette: Hvis vi tør gå ud fra, at *Trældiget* har nået fra *Vejleå til Kongeå*, så kan vi på et kort læse os til, hvilken rolle det har spillet. Fra Hjarbæk vig til Kongeåen har Jylland fra gammel tid været delt på langs ved en uafbrudt hedestrækning, hvis bredde, skønt den kunde være noget varierende, dog hele vejen var betydelig, og som altid har været skovløs og i alle måder en ødemark. Den skilte i oldtiden Vestjylland helt fra Østjylland på samme måde som de sydsvenske ødemarker skilte Skåne fra det øvrige Sverrig (hvorved det blev knyttet til Dan-

¹ Derimod er *Trælborg* i Veerst Skov, som med urette sættes i forbindelse med *Trældiget* (dette går temmelig langt øst for), langt yngre, sagtens fra 17. årh., da det ikke længere kunde nytte for bønder at forsvare sig, men da det gjaldt om at *skjule* sig. Af sådanne *skjuleborge* har vi flere.

mark), men denne ødemark fortsatte sig dog ikke helt til Kongeåen. Omtrent i linje med Læborg og Veerst kirker bliver jorden bedre, og egnen herfra mod syd har vel ikke just østjysk præg, men har dog dannet en forbindelse mellem øst og vest, som en senere tid stadig søgte udvidet (ved opdyrkning af hedeegne, der lå imellem, hvor det lod sig gøre), men som man i den tidlige oldtid har ønsket fuldstændig lukket, fordi øst og vest stod fremmed — og dermed fjendtligt — overfor hinanden på grund af de omtalte naturhindringer.

Og hvad naturen altså ikke havde lukket, det forsøgte man så at lukke ved kunst, ved hjælp af *Trældiget*. Om det er en enkelt mand, der ud fra et *overblik* som det her antydede har udført arbejdet, får stå hen; det store foretagende kunde jo nok tyde på en kyndig overledning, men iøvrigt er det ikke just nødvendigt at antage det. Erfaringen viste tilstrækkeligt, at på disse kanter truede faren. Her blev man foruroliget af østlige fjender, mens man længere mod nord boede trygt bag hedeørknerne. Dette er den virkelige og naturlige grund til digets rejsning. Og en sådan slutning behøver næppe engang særlig at underbygges med andre kendsgerninger end de nævnte, thi at sådanne forudsætninger får denne følge, har vi eksempler nok på andetsteds fra, både fra vort eget land (Danevirke) og nabolandene.

Alligevel vilde det jo være både interessant og styrkende for teorien, om vi fra noget punkt i vor oldtid kunde skimte noget om en stærk modsætning mellem øst og vest, særlig om urolige (og dermed krigerske) folkebevægelser i Østjylland, som kån have truet også vestlige stammer. Og noget i den retning

synes der at have været. Vi nødes til at være forsigtige på grund af kildens natur, thi den har ikke meget med historie at gøre. Det er vore *stednavne*. Ud fra dem har *H. V. Clausen* („Studier over Danmarks oldtidsbebyggelse“) ment at kunne påvise en folkevandring og erobrerbevægelse udgået fra Sælland, og som har sat sine spor i en „—lev-bebyggelse“ (byer, der ender på — lev), først og stærkest i Skåne, siden på Fyn, især Nordfyn, og sidst i Jylland; men navnlig Østjylland, stærkest i Århuseggen, svagere i Limfjordsegnene og svagest i det sydligere Østjylland. Ud for Århus er den mod vest standset af Gudenå (og hederne vest for), sydligere er den standset af hederne, og — som jeg mener — af Trældiget. Mange —levbyer er der ikke i disse egne, jeg véd ikke, om der er andre end Jerlev, Herslev, Borlev, Gårslev og Vindelev, og den sidste er ret langt borte. Men derfor kan den nye bebyggelse og erobring godt have været ret stærk, thi inden den nåede disse egne, kan —levnavnet være gået noget af brug. Bevægelsen kan have truet vestligere egne, så der har måttet rejses et værn — Trældiget — imod den. Og værnet har utvivlsomt holdt, thi det er den dag i dag væsentlig grænsen mellem Øst- og Vestjylland. Tiden for denne folkevandring skulde være omkring 400 e. Chr., men inden den har nået disse egne, er vi vel nok et årh. længere fremme, og da skulde altså Trældiget være bygget, 300 år før Godfreds vold og 450 år før Danevirke.

Det blev ovenfor sagt, at værnet har holdt, men det kunde jo ellers synes mærkeligt, thi os vilde det forekomme meget svagt, både ved sin store længde og sin ringe højde; befolkningstætheden må jo dog antages at have været meget tynd dengang. — Vi må da for det

første vide, at den tids *angrebsmidler* var meget svage; man havde kun de kastevåben, hånden kunde magte: sten, pile og spyd; den egentlige kamp var *nærkamp*. Og her var det nok — og stort mere kunde ikke nås, selv med mere fuldkomne værker — at forsvarerne havde et *højt stade* overfor angriberne, hvorfor man heller ikke synes at have brudt sig om, at voldens skråning var synderlig stejl, og lige så lidt, at der var grav foran; det har disse ældre virker aldrig, — vel en lavning, hvor jorden er taget, men ingen egentlig grav. Og med den tids redskaber kunde man heller ikke arbejde i den hårdere undergrund.

Mere væsentlig kunde den indvending synes, at værnet var for langt og for vidtløftigt for den tyndt boende befolkning, så meget mere, som det gerne var *overfald*, der var tale om. — Men for det første har der ligget en milebred bræmme af øde land foran diget, og man har sørget for, at det vedblev at være øde. Dette synes at have været almindelig praksis blandt alle germanske stammer og vel sagtens hos alle folk på et vist udviklingstrin. Bag en sådan strækning øde land følte man sig sikrere, især når der var vagt ude i ødemarken, og det har der sikkert været. Nogle få frimænd eller pålidelige trælle har levet derude som spejdere, vel væsentlig af jagt og fiskeri, og trællene fik sagtens deres frihed for en sådan tjeneste. I brinkerne langs Nebel å f. eks. vilde vi måske endnu kunne finde sporene af deres jordhuler, om vi kendte stederne; thi de røbede sig ikke for fjendtlige spejdere ved at bygge ovenpå jorden.

Men dernæst har de *store* ufredstider — og det må jo tænkes at være i en sådan, at diget er bygget — næppe stået længe på. Det kan tænkes, at den

afgørende kamp er udkæmpet i løbet af en snes år, og i den tid har volden været besat *altid*, om end ikke fuldt, og jordhuler bag volden har været besættningens hjem. Vi har måske ondt ved at tænke os det, at et samfund kunde bestå med et så uhyre kraftspild; men har det i vor tid kunnet gå i 4 år, så har det dengang let kunnet gå i 5 gange 4. Denne gerning var jo i hin tid den frie mands eneste, trællene tog sig af at skaffe mad, for at den frie mand kunde passe forsvaret, og han var nøjsom og hårdfør. Og har det end været anstrengende, så har det ikke været værre end den kævl og strid mellem stammerne indbyrdes, som ellers dagene sikkert bragte; det kunde tværtimod være en lindring og løftelse, at her nu forelå en stor, fælles opgave. — Fra Nagbøl til Egtved må vi da tænke os, at der har stået en række af sådanne vilde krigere, og vilde og voldsomme har kampene været. Af og til har der været foretaget strejftog ind i fjendens land, når spejderne meldte, at der var noget at gøre. Vi befinder os i en tid, da næppe ret mange fanger blev skånet, de fleste blev dræbte som ofre til guderne, og resten blev lemlæstet og gjort til trælle. Og denne vildhed er sikkert tiltaget under kampens forløb, som vi f. eks. ser det under Vendertogene og vikingetogene.

Om en sådan krigersk modsætning mellem øst- og vestjyder engang har eksisteret, så er i hvert fald alle minder derom borte, med mindre der måske kunde findes spor deraf i sagn og eventyr. Men en ret stor modsætning er der den dag i dag, selv om den ikke er krigersk; den er lige så stor, såvidt jeg ser, som den mellem jyder og øboer og måske egentlig større. *Blicher* opfattede den endog som en raceforskel, og

man skal selvfølgelig ikke her lægge for meget ind i ordet race, men ellers kan han gerne have ret. Det er en modsætning; der næppe kan forklares ved det geografiske skel (hederne) og en forskellig naturs indvirkning alene, det ligger længere tilbage. Vestjyderne er sikkert en senere indvandret folkestamme, kommen fra Hamborgegnen, hvor den i kamp med havet og heden og skoven har fået sit særpræg, mens østjyder og de øvrige danske alt i nogle tusinde år havde boet omkring Kattegats gavmilde fjorde og kyster. Særpræg får en stamme i alt fald næppe i løbet af nogle århundreder.

Vi har hidtil uden videre gået ud fra, at Trældiget er rejst af Vestjyder mod Østjyder; på forhånd kunde det jo imidlertid ogsaa tænkes omvendt. Men der er kun én, ret ubetydelig ting, der taler derfor, nemlig Worsåes iagttagelse fra 1840, at diget var *stejlest mod vest*. Han slutter ganske kort deraf, at det er rejst mod en fra vest kommende fjende. Men denne slutning er næppe helt sikker, thi som følge af kampmåden kunde det vist tænkes, at man foretrak en ret flad skråning på kampsiden, bl. a. for ikke at udsætte benene for meget, — til beskyttelse af overkroppen havde man vel gerne et skjold, men sjælden eller aldrig dækkede det for mere.

Dette er imidlertid noget, som vi nuomstunder kun kan have liden forstand på. Andre ting, som vi meget bedre kan skønne om, peger absolut i retning af den opfattelse, som vi her er gået ud fra. Er den rigtig, så skal den før nævnte *ødemark* have ligget *øst* for diget; men det er netop det, som *de lokale stednavne* slår fast for os, idet der *vest for diget* findes udelukkende

gamle eller dog ret gamle stednavne. Nærmest diget: *Andsted, Gamsted, Gjesten* (Gjesting?), *Revsing, Veersted, Husted, Torsted*; lidt fjærnere: *Skodborg, Vejen* (Vejing?). *Læborg, Bække*; mellem disse gamle navne dog naturligvis nogle yngre, men det ændrer ikke sagen. Derimod findes der øst for diget, i al fald i den første mils afstand, kun ét eneste gammelt navn: *Bølling*, ellers er det unge: *Skanderup, Dollerup, Lunderskov, Gjelballe, Hvolbøl, Adsbøl, Lejrskov* (som dog engang har heddet Eersted), *Agersbøl, Ure, Vrå, Ferup, Højrup, Jordrup, Stakbølle, Hjelmstrup*. Og da disse sidste bebyggelser tidligst kan være påbegyndte omkr. 700, snarest langt senere, så betyder det, at her paa Trældigets tid var ødemark (skov), mens egnen vest for har været bebygget. Skulde diget være opført af østjyder, så måtte det have ligget langt østligere for at få den her nævnte bræmme af ødemark (til Nebel å) vest for sig. Og dertil kommer, at også længere mod øst er det næsten ene unge stednavne, hvad der vil sige, at bebyggelsen er sket ret sent.

Men denne stednavneundersøgelse giver tillige et andet og vigtigere resultat. Den stadfæster ret klart og stærkt det, vi ovenfor omtalte, at Trældiget er et skel mellem øst og vest, mellem skoven og sletten, et værn, rejst af sletteboerne mod skovboerne, enten det så er —levfolket eller andre, der er tale om.
